

MATRIMONIALINĖS ELGSENOS STRATEGIJOS ŠIANDIENINĖJE LIETUVOJE: ATSPINDYS ŽINIASKLAIDOJE

Vida Česnuitytė

Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, Socialinės politikos katedra
Ateities 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas (8 5) 271 1415
Elektroninis paštas v.cesnuityte@mruni.lt

*Pateikta 2008 m. rugsėjo 16 d.
Parengta spausdinti 2008 m. lapkričio 20 d.*

Santrauka

Tyrimo tikslas – apibūdinti matrimonialinės elgsenos strategijas ir kaitos kryptis šiandieninėje Lietuvoje. Pagrindinis tyrimo objektas buvo santuokinė elgsena. Hipotezės suformuluotos remiantis P. Bourdieu *habito* ir kapitalų teorijomis. Atlikus dviejų žurnalų ir vieno dienraščio straipsnių kokybinę analizę paaiškėjo, kad šiandieninėje Lietuvoje šeimos kūrimo pagrindą tebesudaro registruota santuoka. Alternatyvios šeimos kūrimo strategijos dažniausiai praktikuojamos tam tikru gyvenimo kelio laikotarpiu, ir Lietuvos visuomenėje nėra internalizuotos kaip *habitas*. Labiausiai konservatyvūs tradicinės šeimos kūrimo šalininkai yra: (1) mažos kaimo ir miestelių bendruomenės, kur „natūralios tvarkos“ socialinė kontrolė silpnesnė tik vyresniojo amžiaus bei kuriančiųjų šeimą po skyrybų asmenims; (2) vyrai iš viduriniojo bei aukštutiniojo socialinių sluoksnių, kuriems registruota santuoka ir vaikų auginimas pilnoje šeimoje dažniausiai yra nediskutuotini dalykai. Alternatyvių šeimos kūrimo modelių iniciatoriais ir propaguotojais yra: (1) profesinės karjeros užsienyje siekiantis bei daug keliaujantis jaunimas iš viduriniojo ir aukštutiniojo socialinių sluoksnių; (2) profesinės karjeros Lietuvoje siekiantis jaunimas; (3) moterys iš aukštutiniojo socialinio sluoksnio, kurių matrimonialinę elgseną lemia ne tiek nepriklausomas pasirinkimas, kiek nesąmoningas racionalumas, kylantis iš demografinės socialinės asimetrijos visuomenėje susikirtimo su vis dar stipria visuomenės socialine kontrole ir internalizuotomis tradicinėmis vertybinėmis nuostatomis.

Pagrindinės sąvokos: šeimos kūrimo modeliai, santuoka, kohabitacija, socialiniai sluoksniai, socialinis statusas, *habitas*.

1. Įžanga

2008 m. gegužės 15 d. Lietuvos Seimas patvirtino Valstybinę šeimos politikos koncepciją, kurioje teigiama, kad „Šeima – visuomenės ir valstybės pagrindas. Santuoka nuo šeimos neatsiejama.“ Buvo argumentuojama, kad kurdami koncepciją politikai pirmiausiai galvojo apie jaunimą, kuris nori gražios Lietuvos, grįstos moralės ir doros vertybėmis. Buvo laikomasi nuomonės, kad remiantis santuoka sukurtoje šeimoje žmonės prisiima daugiau teisių ir pareigų nei bet kokiomis kitomis bendrojo gyvenimo sąlygomis, kad tokia šeima pati savaime yra gėris. Nuosaikesnių politikų nuomone, santuoka grįsta šeima yra saugesnė, nes valstybė jai suteikia teises garantijas, ir todėl valstybė turi visokeriopai skatinti santuokas. Naujoji Valstybinė šeimos politikos koncepcija visuomenėje sukėlė nepaprastai didelį atgarsį, kurį parodo toks faktas: internetiniame portale apie šią koncepciją paskelbtą straipsnį (Saukienė, 2008) komentavo per 3500 asmenų, kai paprastai straipsnius vidutiniškai pakomenuoja iki kelių šimtų skaitytojų. Taigi Lietuvos visuomenėje šeimos traktavimo, jos kūrimo strategijos ir kiti susiję klausimai vis dar lieka aktualūs.

Šiame straipsnyje į matrimonialinę (šeimos kūrimo) elgseną siūloma pažvelgti kaip į internalizuotą socialinių sluoksnių bei atskirų socialinių grupių gyvenimo būdą. Tyrimo idėją paakino prancūzų sociologo Pierre Bourdieu (1998) pasiūlytos kapitalų ir *habitas* teorijos. *Habitas* teorija teigia, kad indi-

vido skonius, gyvenimo būdą bei elgseną lemia jo arba jos pozicija socialinėje struktūroje. Dar daugiau, istoriškai susiformavęs ir individualizuotas *habitas* yra socialinės struktūros palaikymo bei reprodukcijos instrumentas. Tuo tarpu kapitalų teorija teigia, kad individo pozicija socialinėje struktūroje priklauso nuo ekonominio, kultūrinio, socialinio ir simbolinio kapitalų, kuriuos jis arba ji valdo kasdieniame gyvenime, kompozicijos ir kiekio. Dėl galimybės rinktis tam tikrą elgsenos strategiją šeimos kūrimas gali būti analizuojamas kaip *habitas*. Savo darbuose P. Bourdieu parodė, kad skirtingos šeimos kūrimo strategijos yra būdingos skirtingoms socialinėms stratoms.

Istorinėje studijoje Dalia Marcinkevičienė (1999) atskleidė, kad daugelį amžių šeimos narių ekonominė veikla Lietuvoje buvo svarbiausia vertybė, ir vedybos daugeliu atvejų nebuvo emocijų išraiška arba vertybė. Buvo tikima, kad tradicinės šeimos kūrimo strategijos garantuos laimę visiems šeimos nariams. Todėl šeimos kūrimas buvo racionaliai organizuotas ir nediskutuotinas *habitas*, būdingas agrarinei visuomenei. Individualūs sprendimai, emocijos ir prisiimta atskirų socialinių gupių misija, kaip šeimos kūrimo strategijos, ėmė reikštis tik nuo XX amžiaus antrojo dešimtmečio. (Marcinkevičienė, 1999)

1990 m. ir 1999 m. atlikti Europos vertybių tyrimai atskleidė Lietuvos žmonių nuomonių apie šeimos kūrimo elgseną pokyčius. Nors vertybių skalėje šeima ir registruota santuoka išliko svarbiausiomis vertybėmis, o neregistruota santuoka (kohabitacija) iki šiol menkai toleruojama, tačiau plinta požiūris į santuoką kaip į atgyvenusį institutą (Mitrikas, 2000).

Remiantis „Šeimos ir gimstamumo tyrimo 1995“ duomenimis (Stankūnienė, Baublytė, 1996) bei taikant įvykio istorinės analizės metodą atskleista, jog lietuviai, valdantys skirtingus kultūrinio kapitalo ir ekonominio kapitalo kiekius, taiko skirtingas šeimos kūrimo strategijas, ypač po 1990 m., kai Lietuva atgavo nepriklausomybę, kai plūstelėjo informacijos apie alternatyvius gyvenimo būdus srautai. Paaiškėjo, jog vertybių diferenciacija yra svarbesnė, kuriant registruotas santuokos šeimą nei neregistruotos. Individai, valdantys vidutinį kultūrinio kapitalo kiekį, pirmąją šeimą (registruota arba neregistruota santuoka) sukuria anksčiau lyginant su individualais, valdančiais mažesnę arba žemesnę nei vidutinis šio kapitalo kiekį. Jie taip pat patiria didžiausią riziką pasirinkti kohabitaciją kaip šeimos kūrimo strategiją. Individai, kurių socialinis statusas nekinta, pirmąją šeimą sukuria anksčiau nei socialiai mobilūs, t. y. studijuojantys, ieškantys darbo, siekiantys darbo karjeros ir kt. Be to, socialinio statuso pokyčiai lemia kohabitacinę elgseną pirmoje partnerystėje: socialinio statuso nuosmūkis susijęs su didėjančia kohabitacijos rizika, o didėjantis socialinis statusas reiškia mažesnę riziką pasirinkti kohabitaciją. (Česnuitytė, 2003, 2004a; 2004b)

Šio tyrimo tikslas – identifikuojant šeimos kūrimo elgsenos modelius, būdingus įvairių socialinių sluoksnių bei grupių atstovams, nustatyti šeimos kūrimo vertybinių nuostatų kaitos kryptis Lietuvoje paskutiniajame dešimtmetyje. Straipsnyje keliami tokie pagrindiniai tyrimo klausimai:

- 1) Ar registruota santuoka ir alternatyvūs šeimos kūrimo modeliai yra lygiaverčiai traktuojami šiandieninėje Lietuvoje?
- 2) Kas yra naujų matrimonialinės elgsenos modelių bei strategijų skleidėjai Lietuvoje?

Tyrimo objektas – matrimonialinė elgsena, pirmiausiai pasireiškianti kaip registruota arba neregistruota santuoka (kohabitacija). Tyrimo hipotezės suformuluotos remiantis *habitas* ir kapitalų teorijomis: (a) kohabitacija vis dar vertinama kaip socialinių normų pažeidimas, todėl ši matrimonialinė elgsena būdinga žemutiniams socialiniams sluoksniams; (b) individų iš aukštesniųjų socialinių sluoksnių kohabitacijos pobūdis skirtingas lyginant su kohabitacija, pasirenkama žemutinių socialinių sluoksnių atstovų; (c) nauji šeimos kūrimo modeliai Lietuvos visuomenėje yra labiau imituoti nei internalizuoti.

Tyrimo metodologija. Socialinių sluoksnių matrimonialinei elgsenai Lietuvoje per paskutinį dešimtmetį apibūdinti ir tyrimo hipotezėms testuoti pasitelktas dokumentų analizės metodas. Tyrimui pasirinkti Lietuvoje didžiausią populiarumą turintys leidiniai: savaitiniai žurnalai „Stilius“ ir „Žmonės“ bei dienraštis „Lietuvos rytas“. Žurnalas „Stilius“ pasirinktas dėl to, jog atspindi šalyje žinomų verslininkų, politikų, menininkų, sportininkų ir kitų Lietuvos žmonių, kasdieniame gyvenime valdančių didelius kiekius įvairių kapitalų, gyvenimo būdą. Dažniausiai tai 30 metų ir vyresni asmenys, todėl papildomai pasitelktas žurnalas „Žmonės“, atspindintis panašius gyvenimo stilius, tačiau labiau skirtas jaunimui. Dienraštis „Lietuvos rytas“ yra vienas skaitomiausių šalies dienraščių, o jo turinys apima įvairius kasdienio gyvenimo aspektus, P. Bourdieu sąvokomis – *laukus*, taip pat ir šeimos kūrimo bei su tuo susijusias temas. Dienraštyje atsispindi įvairių socialinių sluoksnių gyvenimo *habitas*. Analizuoti minėtieji leidiniai nuo 2005 metų iki šių dienų. Atliekant tyrimą leidiniuose buvo ieškoma informacijos apie realius faktus, interviu su realiais žmonėmis bei įvairių realių asmenų pasisakymų apie šeimos kūrimo aplinkybes, vertybinius prioritetus, partnerio pasirinkimą, šeimos gyvavimo būdas. Surinkta medžiaga atspindėjo skirtingų socialinių sluoksnių Lietuvos gyventojų matrimonialinę elgseną bei nuostatas susijusias su šeimos institutu. Tinkami analizei pripažinti ir atrinkti 44 straipsniai. Jų turinio kokybinės analizės rezultatai pateikiami šiame straipsnyje. Siekiant išlaikyti kai kurių asmenų, ypač gerai žinomų visuomenėje, anonimiškumą tikrieji vardai pakeisti.

2. Šeimos kūrimas kaip socialinių sluoksnių *habitas*

Ronas Lesthaeghe (1980) tyrinėdamas šeimos modelių įvairovės plitimo ir mažėjančio gimstamumo priežastis pastebėjo, kad matrimonialinę žmonių elgseną tikslinga analizuoti socialinės sistemos aplinkoje. Šeimos institutas, matrimonialinės elgsenos normos bei tabu nuo seno buvo puikiai integruoti istorinės Vakarų Europos visuomenių kasdieniame gyvenime. Tačiau, R. Lesthaeghe nuomone, matrimonialinės elgsenos kontrolė susijusi su pradiniais nuklearinės šeimos atsiradimo etapais, kai ši tapo savarankišku vienetu. Tėvų arba giminės kontrolė jaunajai kartai pasireiškėdavo: (1) ištekinant merginą arba apvesdinant jaunuolį ir kontrolę perduodant naujai šeimai; (2) jauniems žmonėms sudarant sąlygas prokreacinei sąjungai su partneriu, su kuriuo nėra emocinio bendrumo (tokiais atvejais didesnė skyrybų tikimybė); (3) uždraudžiant vaikams vesti (tekėti), kol jie nebus ekonomiškai savarankiški. Istorinėje Europoje dažniausiai buvo taikoma trečioji strategija, susijusi su tėvų bei giminės kontrole. Tokiai nusistovėjusiai „natūraliai tvarkai“ pakludavo individai, gerbiantys iš kartos į kartą perduodamas moralines vertybes, kuriems giminės socialinis statusas buvo svarbesnis už kitus, net asmeninius, poreikius. Tačiau matrimonialinė elgsena tampriai susijusi su žmogaus amžiumi ir laiku. Nepaklusti „natūraliai tvarkai“ paprastai vertė asmens amžius ir nebuvimas galimybių poreikius patenkinti, pasiekta amžiaus riba šeimai kurti, tačiau tam nepakanka išteklių arba dar nėra galimybių įgyti reikalingus išteklius. Nepaklusę „natūraliai tvarkai“ individai neišvengiamai patirdavo socialines sankcijas – pažeminimą arba išstūmimą iš bendruomenės. Atskiriems atvejams, kai rasdavosi asmenybių, sugėbėjusių apeiti „natūralios tvarkos“ barjerus, įteisinti būdavo sukuriama nauji simboliniai kodai, kuriuos R. Bourdieu (1998) įvardija kaip naują *habitą*.

Prancūzų sociologo P. Bourdieu (1998) darbuose neatsiejamai susijusios trys pagrindinės sąvokos: *laukas*, *kapitalai* ir *habitas*. *Laukas* apibūdinamas kaip grupės objektyvių, istoriškai susiklosčiusių ryšių tarp pozicijų tinklas (arba konfigūracija). *Lauke* veikiantys veikėjai valdo tam tikras galias, kurias nusako *kapitalai*. Skiriamos keturios pagrindinės kapitalo rūšys: ekonominis, kultūrinis, socialinis ir simbolinis. Svarbiausiais kapitalais laikomi ekonominis ir kultūrinis. Kapitalo, kurį individai, jų tėvai bei seneliai valdė arba valdo, rūšių kompozicija ir kiekis, atspindi socialinį mobilumą tam tikros visuomenės socialinės struktūros hierarchijoje. Istoriskai socialinio statuso trajektorija gali kilti, leistis arba išlikti nepakitusi.

Teorinė jungiamoji *lauko* ir *kapitalo* grandis yra *habitas*. P. Bourdieu darbuose *habitas* – tai strategiją generuojantis principas, suteikiantis galimybę veikėjams prisitaikyti prie esamų ir kintančių sąlygų. *Habitas* – tai grupė istoriškai susiklosčiusių ryšių, matomų individuose stebint jų mąstymą, suvokimą, vertinimą bei veiksmus. Tai individualizuotas kolektyviškumas, įtvirtintas socializacijos procese ir pasireiškiantis per kūniškumą. Išorinės struktūros internalizuojamos taip, kad veikėjo elgsena lauke iškyla virš racionalaus logiškumo ir tampa nesąmoninga, pasąmoninė.

Habitas veikimo būdas nėra nekintamas: kintančioje visuomenėje *habitas* integruoja praeities patirtis, fiksuoja einamuosius momentus ir per mąstymą, nuostatas bei elgsenos modelius palaiko socialinę struktūrą. Dėl ribotų kapitalų išteklių nuolat kyla kova siekiant vietos socialinėje hierarchijoje. Daugelis elgsenos strategijų kasdieniame gyvenime yra nukreiptos turimiems kapitalams išsaugoti bei naujiems įgyti. Svarbiausios strategijos susijusios su išsilavinimu ir užimtumu, nes laikoma, jog geresnis išsilavinimas garantuoja priimtinesnes pozicijas darbo rinkoje, atitinkamai didesnes pajamas ir aukštesnę vietą socialinėje hierarchijoje. Tačiau P. Bourdieu parodė, kad daugelis oficialiai siekiamų tikslų yra nukreipti palaikyti esamą socialinį statusą arba įgyti naują. Matrimonialinė elgsena nėra išimtis: šeimos kūrimo strategijos palaiko šeimos socialinę ir ekonominę poziciją, padeda išlaikyti palikimą, todėl dėsningai priskirtinos prie socialinių sluoksnių *habito*. Šeimos kūrimas paprastai sąmoningai arba nesąmoningai siejamas su sėkminga partneryste, maksimalia nauda ir minimaliais praradimais. Ilgainiui atitinkamiems šeimos kūrimo modeliams užtikrinti susikūrė socialinės kontrolės mechanizmai, kurių buvo paisoma, tikintis, kad tokia tvarka garantuos laimingą gyvenimą visiems visuomenės nariams. P. Bourdieu požiūriu, ir modernybėje matrimonialinės elgsenos *habitas* bei vedybos išlieka institutais, kurie turi tiesioginės įtakos pagerinti materialinį ir simbolinį šeimos kapitalą bei jį išsaugoti arba išblaškyti. (Bourdieu, 1998; 1976; Bourdieu, Wacquant, 1992; Becker, 1991)

P. Bourdieu *habitas* sąvokai artimi Anthony Giddenso (1982; 1987) naudojami terminai *klasinė sąmonė* ir *klasinis žinojimas*. Klasinis žinojimas apima nuostatas ir tikėjimą, susijusį su klazine priklausomybe: seneliai tikisi, kad jų vaikaičiai išlaikys esamą socialinį statusą arba pasieks aukštesnį, kurs panašų į jų šeimos modelį ir t. t. Vėlyvosios modernybės sąlygomis visuomenėje struktūruojantį vaidmenį atlieka gyvenimo stiliai. Individas, siekdamas susitapatinti su tam tikra socialine grupe, renkasi sprendimus ir veiksmus, atitinkančius tos socialinės grupės gyvenimo stilių. Galimybės sprendimams bei veiksmams įgyvendinti pirmiausiai įgyjamos dalyvaujant darbo rinkoje. Individualiems pasirinkimams įtakos turi darbas, o svarbiausios strategijos, siejamos su alternatyvomis darbo rinkoje, tai tapę dėsniu. Dar daugiau, vyrų ir moterų lygios galimybės darbo rinkoje verčia peržvelgti vyrų ir moterų

vaidmenis šeimoje bei visuomenėje, šeimos instituto vertę, o draugystė ir vedybos dėl aiškios laike ir erdvėje pasirinktos elgesio formos tampa gyvenimo stiliaus raiška. Kaip ir kitiems gyvenimo stiliaus raiškos segmentams, draugystei ir vedyboms tampa būdinga galimybių įvairovė, laisvė rinktis iš stilių (modelių) gausybės, nustatyti jų eiliškumą ir kt. (Giddens, 1982; 1987; Bourdieu, 1998; Bourdieu, Wacquant, 1992)

Gyvenimo kelio teorijose analizuojant gyvenimo įvykius pastebėtas paralelinių karjerų asmens gyvenimo kelyje ryšys. Gyvenimo kelyje yra svarbūs momentai: priežastingumo kryptis ir karjerų ryšys. Paprastai siekiama atrasti karjerų sinchronizacijos ryšius ir nustatyti, kaip jos keičiasi įvairiose gyvenotojų grupėse, vedybų tipuose. Kitaip sakant, tiriami įvairių statusų skirtumai ir/arba sutapimai bei jų kaita laike. Priežastingumo kryptis gali pereiti iš vienos karjeros į kitą, arba abi veikia viena kryptimi, t. y. paraleliai. Taigi karjeros siekiama kryptingai: socialinio statuso pokytis turi įtakos pokyčiams šeimos gyvavimo cikle. Aukštesnis socialinis statusas yra instrumentas susikurti geresnį materialinį pagrindą šeimai kurti, ir priešingai, žemesnis socialinis statusas ne tik sumažina galimybes pagerinti šeimines karjeros sąlygas, bet gali paskatinti ryžtis skyryboms. Esant karjerų tarpusavio priklausomybei, užėmus tam tikrą statusą vienoje karjeroje atsiranda tikimybė pakeisti statusą ir kitoje (statusų skirtingose karjerose priklausomybė). Arba įvykius įvykiui vienoje karjeroje, įvyksta įvykis ir kitoje (įvykių priklausomybė). Šios abi priklausomybės – statusų ir įvykių – būdingos ir šeimos, ir darbo karjeroms. (Klijzing, 1992; Willekens, 1991; Oppenheimer, 1988)

Ekonominės teorijos autorius Gary Beckeris (1991) pastebi, kad modernioje visuomenėje į darbo rinką vis labiau įsitraukiant moterims, tiek vyrams, tiek moterims susidaro galimybės gerovę susikurti patiems ir dalyvaujant darbo bei kapitalo rinkose ekonomiškai save apsaugoti. Iki šiol buvusi nepamainoma šeimos funkcija – ekonominė apsauga, paranda savo vertę. Naujomis sąlygomis individas išsilaisvina iš šeimos bei bendruomenės diktato laikytis „natūralios tvarkos“. Vienas iš naujų bruožų – asmenys iš vidurinių ir aukštųjų socialinių sluoksnių ima rinktis šeimos kūrimo modelius, kurie iki tol buvo būdingi tik tradicinių visuomenių žemesiems socialiniams sluoksniams: neregistruotos santuokos, sąmoninga viengungystė ir kt. alternatyvūs partnerystės modeliai. (Becker, 1991; Lesthaeghe, 1980; 1998; Lesthaeghe, Moors, 2000; Manting, 1994)

Apibendrinant pateiktas teorijas galima teigti, kad socialinių sluoksnių matrimonialinės elgsenos strategijos niekada nesudarė uždaros ir nekintančios sistemos. Socialinės normos, visuomenių gyvenime atliekančios koordinuojančiąją funkciją, netekusios savo aktualumo gali nunykti. Istorinėje Europoje pereita nuo matrimonialinės elgsenos, kurioje dominavo šeimos ir bendruomenės interesai, prie vėlyvojo modernumo matrimonialinės elgsenos, kurioje vis dažniau atsižvelgiama į individualius skirtingų socialinių sluoksnių asmenų poreikius. Vėlyvojo modernumo sąlygomis santuokinė elgsena apibūdinama daugeliu alternatyvų, priklausančių nuo ekonominių, socialinių ir kultūrinių išteklių, kuriuos valdo poros.

3. Šeimos kūrimo strategijos Lietuvoje paskutiniajame dešimtmetyje

Šeimos ir santuokos vertinimas. Mokslinėse studijose yra atskleista, kad vyrai iš aukštųjų socialinių sluoksnių yra pagarbesni šeimos institutui bei savo išrinktosioms lyginant su žemesniojo socialinio sluoksnio vyrais (White, 1990). Minėtų Lietuvos žurnalų ir dienraščio straipsnių turinio kokybinė analizė parodė, kad mūsų šalies vyrai, pasiekę aukštąjį socialinį statusą, iš tiesų palaiko šeimą ir registruotą santuoką. Pavyzdžiui, advokatė Jūratė (30 m.), kurios vyras taip pat advokatas, teigia: „*Mano vyrui santuoka dar svarbesnė nei man. Šia tema jis yra labai kategoriškas. Mano vyrui santuoka ir šeima net yra nediskutuotini svarbūs dalykai.*“ Panašiai teigia ir Edita (38 m.), kurios vyras – žinomas šalies politikas: „*Vytautas visuomet norėjo tokios gražios šeimos, kaip jo tėvų, kurie šiemet švęs aukšines vestuves.*“ Rašytojas Ramūnas (40 m.), komentuodamas situaciją, kai Lietuvoje kas trečia šeima skiriasi, ir pats išgyvenęs skyrybas, teigia: „*Na, ir kas, kad daug tokių. Bet nieko čia normalaus. Žmonės turi gyventi šeimoje, poroje. Vaikai turi turėti ir mamą, ir tėtą.*“

Moterims šeima ir santuoka dažniausiai yra svarbiausia gyvenime, nepriklausomai kiek jos būtų pasiekusios. Savarankiška, savimi pasitikinti verslininkė Ilona (32 m.), vadovaujanti stambiai verslo konsultacijų įmonei, sako, kad „*svarbu yra šeima, artimi žmonės, atjauta ir pagalba kitiems, kurie gyvena kukliau.*“ Namų šeimininkė Žaneta (37 m.) teigia: „*noriu gražių namų, darnios šeimos, normalios mamos vaikams, nesuirzusios žmonos vyrui.*“ Sėkmingai dirbanti verslininkė Ina (34 m.), anksčiau patyrusi nelaimingą meilę ir auginanti nesantuokinį vaiką, teigia, kad dabar gyvena ramų gyvenimą ir jaučiasi laiminga: „*Nieko geresnio mano gyvenime nėra buvę ir nėra nemanau, kad gali būti. Treti metai esame drauge, o aš vis nenustojau džiūgauti.*“ Teatro ir kino aktorė Dita (32 m.) sako: „*Namai ir šeima man yra kertinis gyvenimo akmuo.*“

Ditos (32 m.) istorija atspindi ir kitą sociologinėse studijose žinomą atvejį, kai siekiant karjeros susiduriama su „ištuštėjusios vedybų rinkos“ situacija (Becker, 1991; Kalmijn, 1994). Moteris šeima sukūrė neseniai. Buvo praradusi viltį surasti tinkamą partnerį, tačiau šeimos idėjos vistiek nebuvo atsisakiusi: „*Buvau pavargusi nuo vienvietės. Tenorėjau surasti padorų žmogų. Nesitikėjau, kad sutiksiu tokią meilę, sukursiu šeimą.*“ Panašią būseną išgyveno ir pasaulyje žinoma manekenė Jolanta (34 m.). Ji teigė, kad niekada nesitikėjo ištekti. Tačiau Jolanta sutuoktinį sutiko ne vietinėje „vedybų rinkoje“, be to, kitoje amžiaus grupėje – sutuoktinis yra 17 metų už ją vyresnis. Ditos ir Jolantos atvejai panašūs dar ir tuo, kad šeiminių gyvenimą jos pradėjo nesusituokusios. Susituokė tik po to, kai susilaukė vaiko.

Panašaus amžiaus verslininkė Rita (32 m.) gyvena viena ir nelinkusi taikyti nė vienos minėtų arba kitokių šeimos kūrimo strategijų: „*Man svetimas vyras – šventas dalykas. Ir taip tas gyvenimas pilnas netkėtumų, tad kam daryti kiaulystes vienas kitam. Kita vertus, ar tikrai to svetimo vyro tau taip reikia! Paskui nenusiplausi rankų.*“ Panašiai mąsto ir verslininkė, modelių agentūros įkūrėja, Ūnė (46 m.), kuri prieš 17 metų liko našlė ir viena užaugino du vaikus: „*Niekada nelaukiau vyro, kad už jo ištekėčiau, ir jis manimi pasirūpintų... Nežinau, ar reikia vyro šalia, kad jaustumėsi laiminga.... Su vaikais laiką leisti buvo kur kas įdomiau.*“ Šios stiprios asmenybės, sėkmingos karjeros moterys, nesukūrė pirmosios arba paskesniosios šeimos po skyrybų ar sutuoktinio mirties paisydamos visuomenės požiūrio. Prielaidą patvirtina verslininkės, personalo atrankos kompanijos bendrasavininkės Ingridos (30 m.) žodžiai: „*Kai moteris gyvena viena, svarstoma: „O kodėl? Ji tokia bloga, negraži? Gal nekokio charakterio? Lyg ir protinga, lyg ir neblogai uždirba, tai kodėl vyro neturi?“ Juk turi būti vyras!... Vyras ir moteris turi gyventi kartu. Žmogus neturi būti vienas. Bet tokio tipo moterų kaip aš vyrai bijo. Tai ne vien mano nuomonė. Ją girdžiu iš aplinkinių žmonių, draugų. Vyrus gąsdina tokios moterys, ar ne? Ji yra graži arba protinga, arba turtinga – tai kam aš jai reikalingas? Jei vyras mažiau uždirba, jam labai nemalonu, ar ne? Arba, tarkime, jis mąsto: „Ji yra labai užsiėmusi, vadinasi, man neturės daug laiko“. Jam saugiau su mažiau užsiėmusia moterimi, su ja bus paprasčiau, patikimiau.*“ Vieniša mama diskusijose dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos savo viengungystę aiškina taip: „*Užimu geras pareigas. Išsilavinimas – du aukštieji. Ir ne jums mane teisti, doruoliai, kad nenoriu turėti pasileidusio ar girtaujančio vyro, nenoriu skirti šeimų... Savo likimą tvarkau PATI.*“ (Saukienė, 2008).

Kitokios šeimos ir santuokos vertybės atsiskleidžia žemutiniuose socialiniuose sluoksniuose. Šios vertybės dažniausiai atspindimos kriminalinėse kronikose. Pavyzdžiui, rimtų sveikatos problemų turintis kaimo gyventojas Jonas (68 m.) džiaugėsi susiradęs Stasę (57 m.), kuri jam padėdavo ne tik buityje, bet ir parūpindavo svaigalų. Pora gyveno nesusituokusi, kol moteris buvo rasta negyva. Dėl jos mirties kaltinamas sugyventinis. Kitas pavyzdys: nedidelio miestelio gyventojai sutuoktiniai Daiva (38 m.) ir anksčiau du kartus teistas Valerijus (42 m.) turi šešis nuo 7 iki 18 metų amžiaus vaikus. Vyras buvo teisiamas už smurtavimą šeimoje. Teismo metu žmona nesitraukė nuo vyro, nors šis nusiteikęs agresyviai. Ji teigė: „*Sugrįžau pas vyrą, nes vaikai manęs neklausė ir išvarė. Kur man dėtis? Mano motina, sužinojusi, kad taip pasielgiau, manęs atsisakė*“. Žurnalistės paklausta, kaip dabar gyvena, braukdama ašaras atsakė: „*Gal ir visai negyvensiu*“. Kaip pastebėjo žurnalistė, po teismo nuosprendžio žmona apsiverkė ir iš teismo salės vedamam savo vyrui bandė į rankas įsprausti pinigų, tačiau vyras atstūmė: „*Laikyk sau, tau jų prireiks*“. Šiose istorijose apstu įvairių vertybinių šeiminių gyvenimo aspektų: smurtas, bejėgiškumas, ir kartu – rūpestis vienas kitu. Pateiktus pavyzdžius apibendrina diskusijose dėl Valstybinės šeimos politikos išsakyta mintis: „*Pažiūrėkite, kokios moterys daugiausiai gyvena šeimoje, nors vyras ir yra blogas? Tai neišsilavinusios, savęs negerbiančios, su senomadiškomis pažiūromis moterys. O save gerbiančios išsilavinusios moteris gyvena viena, ar tik su savo vaikais ir džiaugiasi gyvenimu.*“ (Saukienė, 2008)

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvos vyrams ir moterims iš viduriniojo bei aukštutiniojo socialinių sluoksnių šeima ir santuoka yra svarbios. Tačiau dėl demografinės ir socialinės asimetrijos, asmeninių vertybinių nuostatų bei visuomenės požiūrio šių socialinių sluoksnių atstovai ryžtasi bet kokiomis priemonėmis įgyvendinti norą sukurti šeimą. Taigi šių socialinių sluoksnių atstovų matrimonialinei elgsenai didelės įtakos turi R. Lesthaeghe aprašytoji „natūrali tvarka“. Naujos šeiminės elgsenos modelių – sąmoninga viengungystė, gyvenimas nesusituokus, nesantuokoje gimę vaikai – apraiškos daugiau būdingos sėkmingos karjeros moterims. Tuo tarpu žemutiniuose socialiniuose sluoksniuose ryškus bejėgiškumas, buitiniai šeimos kūrimo tikslai, tradiciškai – socialinių normų nepaisymas.

Jaunajai kartai šeima taip pat svarbi, tačiau gyvendami laisvosios rinkos sąlygomis, jie daugiau dėmesio skiria išsilavinimui, darbo karjerai, įsitvirtinimui darbo rinkoje bei individualiems interesams. Ne vienas darbo karjeros siekiantis vidurinio arba aukštutinio socialinio sluoksnio atstovas išsakė nuomonę, kad versle būtina nuolat tobulėti: jei sustosi – prarasi lyderystę; tavo vietą tuoj pat užims kitas. Daryti karjeros pertrauką rizikinga ir dėl to, jog vėliau viską tenka pradėti iš pradžių.

2007 m. kovo mėnesį atliktos apklausos metu iš 3133 apklaustųjų asmenų tik 27 proc. teigė, kad šeima jiems svarbiausia. Tuo tarpu 50 proc. teigė, kad stengiasi suderinti šeimos gyvenimą su karjera, 6 proc. – ilgai svarstyti, jeigu reikėtų pasirinkti, likusiems karjera ir kitos vertybės yra svarbiau

(Vaškevičius, 2007). Todėl kurti šeimą neretai arba atidedama, arba pasirenkami alternatyvūs gyvenimo kartu modeliai.

Mantas (29 m.) nuo vaikystės jis puoselėjo dideles svajones, todėl iš gyvenimo stengiasi imti viską, ką šis pasiūlo. Kilęs iš kaimo šiandien jis yra šalyje žinomas televizijos laidų vedėjas. Per keletą darbo metų įgijo nemažai patirties, daugybę pažinčių, gausybę išgirstų istorijų: „*Tai yra mano gyvenimas, vienas vienintelis, ir jį noriu nugyventi taip, kad paskutinę dieną nieko nesigailėčiau ir nieko nesigėdyčiau.*“ Apie šeimos kūrimą Mantas mąsto taip: „*Esu veiklos žmogus. Ir kol kas man taip gerai. Jei kam atrodo, kad turėčiau vaikščioti su kuo nors susikabinęs už rankučių, dar nieko nereiškia... Aistringiems jausmams dabar netinkamas laikas. Karjera ir romantiški santykiai nederą – tai šventa tiesa... Kai kam nors atsidedi, nebelieka laiko ir vietos kitiems dalykams. Savęs aš klausiu: kodėl su manimi niekas negali būti? Bet juk ir dienotvarkę tvarkausi ne taip, kaip daugelis: asmeniniai dalykai – paskui, pirmiausia reikia sutvarkyti reikalus. O juk reikalų nuolat daugėja!*“

Panašiai savo gyvenimo įvykius dėlioja daugelis kitų herojų. Grožio salono sostinėje savininkė Indrė (24 m.) teigia: „*Ateities planai susiję su verslu. Norėčiau tvirtai atsistoti ant kojų. O tada gal ateis laikas galvoti ir apie šeimą.*“ Sportininkė Viltė (24 m.) mąsto taip: „*Reikės kada nors atsiseikinti su sportu ir atsidėti kitiems tikslams, tarkim, šeimai. Labai myliu vaikus. Šeima, vaikai – svarbiau nei sportinės pergalės, tačiau tas gyvenimo etapas dar neatėjo.*“

Gyvenimą nesusituokus, be to, skirtingose šalyse, pasirinko Marta (24 m.) ir jos draugas Andrius. Marta siekia pianistės karjeros Londone, jos pasirodymai įvairiose šalyse jau suplanuoti dvejiems metams į priekį. Andrius gyvena Vilniuje ir yra ne iš muzikos pasaulio. Jie ketverius metus gyvena tarp pasimatymų Vilniuje arba Londone. Marta sako: „*Kai išvykau į Londoną, visko buvo: taikėmės, skyrėmės, pykomės, mylėjomės. Savaites ir dienas skaičiuodavome iki susitikimų, tačiau dabar tragedijos nedarome... Norėčiau būti su juo, bet dabar negaliu imti visko ir mesti, kai pripažinimo durys ėmė vertis. Jei dabar sumanyčiau sukurti šeimą ir susilaukti vaiko, akademijoje būčiau tikrai nesuprasta.*“

Dvylika metų Italijoje gyvenanti ir smuikininkės karjeros siekianti lietuvaitė Ugnė (30 m.) sako: „*Mąstau apie šeimą, bet tai yra tolimos ateities planai... Šeima yra labai svarbus ir atsakingas dalykas. Šiuo metu niekaip negalėčiau skirti laiko šeimai tiek, kiek reikia.*“ Ugnė gyvena su draugu italų nesusituokusi, tačiau nelaiko, kad tai yra jos šeima. Tai tik pasirinktas gyvenimo būdas esamomis sąlygomis.

Visi šie jaunuoliai yra kilę iš viduriniojo arba aukštutiniojo socialinio sluoksnio. Jie vis dar siekia įsivertinti profesiniame gyvenime. Verta pastebėti, kad sąmoningas viengungystės pasirinkimas atspindi tradicinį nuoseklų karjerų išdėstymą gyvenime. Kohabitaciją dažniau pasirinko užsienio šalyse karjeros siekiantis jaunimas. Kohabitacinės partnerystės daugelis jų nelaiko šeima, todėl galima teigti, kad šie jaunuoliai perima ir imituoja matrimonialinės elgsenos modelius, tačiau dar jų neinternalizavo naujoje aplinkoje.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę bei Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą atsivėrusios galimybės skatina jaunimą išbandyti save, keliauti, pamatyti pasaulį. Įvairiose šalyse manekene dirbanti Justė (27 m.) su draugu Simu penkerius metus gyveno Paryžiuje. Šiuo metu ji persikėlė gyventi į Londoną, kur įsidarbino draugas. Kai sužinojo, jog turės persikelti, apsidžiaugė: „*Dabar mes gyvename sau, tu rime galimybę pasaulį pamatyti ne tik per keliones, bet ir apsistoti skirtinguose miestuose... Dar nesame tame mieste gyvenę. Kodėl gi ne, kol jauni? Bus keleri visiškai kitokie, vadinasi, įdomūs metai... Nesame prisirišę prie daiktų. Atvažiuoji į kitą miestą ir kuriesi iš naujo.*“ Tuo tarpu Justės bendraamžė Lina, dirbanti regioninės įmonės vedėja, poreikį keliauti ir pamatyti pasaulį atidėjo vėlesniam laikui, o prioritetu pasirinko santuoką bei darbo karjerą. Ji pradėjo dirbti ir verslui rengtis dar mokydamasi vidurinėje mokykloje. Su vyru Rimu anksti sukūrė šeimą, pagimdė du vaikus. Dabar planuoja pakeliauti: „*Mokiausi, vaikus gimdžiau, auginau, dirbau – neturėjome laiko kelionėms. Dabar tai tikrai įgyvendinsime.*“ Verta pastebėti, kad nors Justė ir Lina vienmetės, tačiau pasirinko visiškai skirtingas šeiminių gyvenimo strategijas. Panašu, jog, be asmeninių priežasčių, jų pasirinkimą lėmė šeimos kilmė. Justė kilusi iš šalyje žinomos aukštutiniam socialiajam sluoksniui priklausančios šeimos, Lina – iš provincijos inteligentų šeimos.

Kohabitacija ir sprendimas dėl santuokos. Paskutiniaisiais dešimtmečiais kohabitacija pasirinkama vis dažniau nei anksčiau dėl juridškai patogesnės formos lyginant su registruota santuoka. Neregistruotoje santuokoje susilaukusi nesantuokinio vaiko verslininkė Ina (34 m.) sako: „*Niekada neįsiklausydavau į visuomenės nuomonę. Visada savo nuomonę formuoju pati. Man svarbi tik mano artimų žmonių nuomonė.*“ Aktorė Dita (32 m.) teigia: „*Meilė buvo labai stipri. Nerealus jausmas. Praėjus porai mėnesių po pažinties jau gyvenome kartu.*“ Dizainerė ir manekė Vesta (33 m.) ir verslininkas Juozas (42 m.) susituokė po 10 metų pažinties ir bendrojo gyvenimo. Jaunoji teigė: „*Tai buvo mūsų draugystės jubiliejaus įprasminimas, dovana vienas kitam.*“ Tačiau spaudoje pateikiama versija, kad porą susituokti paskatino būsimojo kūdikio laukimasis, taigi socialinė norma, kad vaikas turi augti (registruotoje) šeimoje. Minėtosios poros nejausdamos didelio visuomenės spaudimo apsisprendė baigti bendrą kohabitacinį gyvenimą ir įregistruoti santuoką. Jų kohabitaciją galima laikyti registruotos san-

tuokos preliudija. Iš tiesų kohabitacija, kaip santuokos preliudija, vis labiau įsigali kaip institucionalizuota gyvenimo kartu forma. Tačiau ne visos kohabitacijos reiškia registruotos santuokos preliudiją. Pavyzdžiui, neregistruotoje santuokoje su draugu Dariumi (35 m.) gyvenusi ir neseniai išsiskyrusi Daiva (36 m.) sako: „*Labai gražiai nugyvenome aštuonerius metus, o dabar likome gerais draugais.*“ Pramojų verslo įmonių vadovas Kazys (43 m.) ir jo draugė bei bendrasavininkė Inga nesusituokę gyvena jau 15 metų ir kol kas neketina santuokos registruoti. Kaip ir lietuvaitė Inesa (26 m.), dirbanti manekene Milane. Darbas jai suteikė galimybę daug keliauti, o uždirbti pinigai – pajusti gyvenimo skonį, džiaugtis įvairiais gyvenimo malonumais. Su draugu gyvena nuosavame name Milano centre, tačiau santuokos sudaryti neskuba. Verta pastebėti, kad visos šios poros priklauso viduriniajam arba aukštutiniajam socialiniam sluoksniui. Tačiau apsisprendė dėl tolesnio gyvenimo arba negyvenimo neregistruotoje santuokoje poros, kuriose moterų amžius yra 30–35 metai. Galima daryti išvadą. Apsispręsti nutraukti kohabitacinius santykius ir registruoti santuoką arba išsiskirti paskatino tai, kad artėja į pabaigą moterų reprodukcinis amžius, ir socialinė norma, jog vaikai turi augti pilnoje šeimoje, esant registruotai santuokai.

Skirtingai nei aprašytais atvejais, pedagogė Edita (38 m.) ir jos draugas politikas Vytautas dėl gyvenimo nesusituokus patyrė visuomenės spaudimą, ypač tuomet, kai vyras buvo paskirtas ministru. Edita pasakoja: „*Mes kartu gyvenome šešerius metus, ir apie mus žinojo tik Vytauto artimieji, tačiau vieną dieną staiga tapau žinoma visiems. Nesakau, kad tai man buvo malonu, bet supratau, kad po viešumo akcijų kažkokie pasikeitimai mūsų su Vytautu gyvenime įvyks neišvengiamai... Daugelis mano pažįstamų sakė, kad esu neryžtinga, klausinėjo, kodėl nesiekiu įforminti santykių.*“ Moters nuomone, įregistravus santuoką išsprendęs kai kurios socialinės problemos: „*kai vyras mane pristato užsieniečiams, šiems dažnai kyla klausimų, kodėl skirtingos pavardės. Ar tai – mergautinė pavardė? O kodėl kitokia?*“

Dana (26 m.) taip pat patyrė spaudimą dėl gyvenimo nesusituokus. Atvažiavusi studijuoti į sveimą miestą ieškojo artimo žmogaus, todėl būdama 17 metų apsigyveno su draugu. Buvo nepilnametė, gyveno nesusituokusi, todėl jautė spaudimą: „*jaučiau visos giminės spaudimą, girdėjau apkalbas, į kurias jautriai reagavau. Juk buvau tokia jauna...*“ Kita mergaitė iš kaimo, Gintė, ištekėjo vos baigusi mokyklą, nes negalėjo gyventi „susimetusi“. Išėjimas buvo – vestuvės. Kaip matyti, visais trim atvejais poros patyrė socialinės kontrolės poveikį. Tačiau pirmuoju atveju – dėl aukštam socialiniam statusui netinkamo gyvenimo būdo, o kitais dviem atvejais – dėl mažos bendruomenės diktuojamų socialinių normų. Vis dėlto bendruomenės socialinės normos yra ne tokios griežtos vyresniojo amžiaus kohabituojantiems žmonėms, nepriklausomai nuo jų socialinio statuso. Pavyzdžiui, kaimo gyventojai Jonas (68 m.) ir Stasė (57 m.) gyvena nesusituokę. Stasė atsikraustė į Jono tėvų paliktus tvarkingus namus ir sėkmingai gyvena iki žūties. Vyresniojo amžiaus asmenys iš aukšutinio socialinio sluoksnio nesančiuokinį gyvenimą be didesnio spaudimo yra pasirinkę kaip tam tikrą gyvenimo būdą po skyrybų. Toks gyvenimo būdas atitinka sociologijoje žinomas tendencijas, kai visuomenėse, kuriose skyrybos dažnos, labiau paplitusi kohabitacija po skyrybų. Pastebėta, jog kohabituojančios poros, kurių partneriai kažkada jau buvo susituokę, paprastai yra vyresnio amžiaus ir kohabituoja arba kitaip palaiko ryšius ilgiau (Kiernan, 1996). Verta pastebėti, kad tokį gyvenimo būdą Lietuvoje dažniau praktikuoja moterys nei vyrai. Menininkė Vilija (40 m.) po skyrybų gyvena viena, tačiau turi draugą anglą, su kuriuo ją vienią bendri interesai ir su kuriuo susitinka keletą kartų per metus. Verslininkė Gintė (45 m.) sako, jog neturi tikslo ištekėti: „*Nesu prieš, tačiau labai ir nesiveržiu. Dabar jau vadovaujuosi ne jausmais, o išmintimi... Aš ne vieniša, bet nesu ir ištekėjusi... lieka turėti draugą, su kuriuo galima pavakarientauti, pailsėti.*“

Mūsų tyrime sprendimą dėl santuokos registravimo apibendrina advokatės Jūratės (30 m.) nuomonė: „*Visada tvirtinau, kad tekėti nenoriu, kad man santuoka nereikalinga, nes du žmonės gali gyventi ir taip. Tai kartojau iki tos akimirkos, kai sugalvojome kelti vestuves. Dabar esu linkusi vertinti tik klasikinę santuokos modelį. Kas sako, kad santuoka – tik antspaudas pase, tegul ateina pas mane. Paaiškinsiu, kaip sudėtinga ją nutraukti. Antspaudas pase nėra vien antspaudas. Vyro, žmonos statusas kiek keičia žmogaus mąstymą, vertybes ir nesąmoningai įstato į tam tikrus rėmus. To visiškai nevertinti negalima.*“

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvoje gyvenimą nesusituokus kaip tam tikrą gyvenimo būdą renkasi įvairių socialinių sluoksnių atstovai. Tačiau jie patiria skirtingus visuomenės nuomonės poveikius, kurie veikia jų sprendimus toliau gyventi ar negyventi neregistruotoje santuokoje. Pastebima, kad kohabituojančiam jaunimui atlaidesnė yra miesto visuomenė, nei mažos bendruomenės. Atitinkamai, dažniau kohabituoja miesto jaunimo vidutiniojo ir aukšutiniojo socialinių sluoksnių bei kaimo jaunimo žemutiniųjų socialinių sluoksnių poros. Vyresniajame amžiuje gyvenant nesusituokus socialinės normos yra griežtos tik aukšutiniojo socialinio statuso poroms. Kohabituojančias žemutiniųjų socialinių sluoksnių poras visuomenė toleruoja, nepriklausomai nuo gyvenamos vietos.

4. Išvados

Atlikus Lietuvos žiniasklaidos straipsnių kokybinę analizę galima teigti, kad:

1. Alternatyvūs šeimos kūrimo modeliai Lietuvos visuomenėje per paskutinį dešimtmetį nebuvo internalizuoti taip, jog būtų prilyginti registruotai santuokai.

2. Lietuvoje socialiniams sluoksniams yra būdingos skirtingos šeimos kūrimo strategijos. Tačiau siekiant nustatyti šeimos kūrimo vertybinių nuostatų kaitą būtina atsižvelgti į papildomus veiksnius: gyventojų kartas, gyvenamąją vietovę, lytį.

3. Tradicinės šeimos, kuriamos registruojant santuoką, saugotojais pagrįstai galima laikyti mažas kaimo ir miestelių bendruomenes, kuriose menkai toleruojami naujieji šeimos modeliai. Socialinė kontrolė arba reikalavimai laikytis „natūralios tvarkos“ tokiose bendruomenėse mažiau taikomi tik vyresniojo amžiaus žmonėms bei asmenims, kurie netradicinį šeimos modelį pasirenka po skyrybų.

4. Konservatyviais tradicinio šeimos modelio šalininkais pagrįstai laikytini viduriniojo ir aukštutiniojo socialinių sluoksnių vyrai. Dažniausiai jie linkę laikytis nuostatų, kad registruota santuoka – būtina, o vaikai privalo augti pilnoje šeimoje.

5. Naujų šeimos modelių iniciatoriai ir propaguotojai šiandieninėje Lietuvoje yra jaunimas, ypač iš viduriniojo ir aukštutiniojo socialinių sluoksnių. Jauni žmonės, daug keliaujantys arba profesinės karjeros siekiantys užsienyje, lyginant su bendraamžiais, turi daugiau galimybių pažinti ir internalizuoti naujus elgsenos modelius. Šis jaunimas dažniausiai gyvena neregistruotoje santuokoje (kohabitacija), turi nesantuokinių vaikų, gyvenimo kelyje – prioritetą teikia ne tradicinei šeimai kurti, o profesinei karjerai arba kitai veiklai.

6. Jaunuoliams, profesinės karjeros siekiantiems Lietuvoje, būdingi saviti alternatyvūs matrimonialinės elgsenos modeliai, tarp kurių vyrauja sąmoninga viengungystė bei atidėtos vedybos.

7. Jaunos kohabituojančios šeimos lemiamus sprendimus dėl tolesnio bendrojo gyvenimo dažniausiai priima atsižvelgdamos į moters prokreacinį amžių. Apsisprendimas turėti bendrų vaikų dažniausiai lemia ir apsisprendimą įregistruoti santuoką.

8. Netradiciniai šeimos kūrimo modeliai būdingi ir aukštutiniojo socialinio sluoksnio moterims. Dažniausiai tai sėkmingos profesinės karjeros moterys. Joms būdinga sąmoninga viengungystė, gyvenimas nesusituokus arba kiti netradiciniai šeiminių gyvenimo modeliai. Galima teigti, kad tokią šios moterų grupės matrimonialinę elgseną lemia ne tiek savanoriškas pasirinkimas, kiek „nesąmoningas racionalumas“, kylantis iš demografinės socialinės asimetrijos visuomenėje susidūrimo su vis dar stipria visuomenės socialine kontrole ir internalizuotomis tradicinėmis vertybinėmis nuostatomis.

Literatūra

1. Becker, G. S. A Treatise on the Family. Cambridge: Harvard University Press, 1991.
2. Bourdieu, P. Marriage Strategies as Strategies of Social Reproduction. Forster R., Ranum O. (eds.) *Family and Society. Selection from the Annales: Economics, Societies, Civilisations*. Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press, 1976.
3. Bourdieu, P. Distinction: The Social Critique of the Judgement of Taste. London: Routledge, 1998.
4. Bourdieu, P.; Wacquant, L. J. D. An Invitation to Reflexive Sociology. Chicago: Polity Press, 1992.
5. Česnuitytė, V. Socialinių sluoksnių demografinės elgsenos transformacijos Lietuvoje: pirmosios partnerystės sudarymas. *Socialinis darbas*. 2003. Nr. 2(4), p. 25–35.
6. Česnuitytė, V. Socialinių sluoksnių matrimonialinės ir prokreacinės elgsenos strategijos: bruožai ir jų kaita. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*. 2004a. Nr. 1, p. 97–103.
7. Česnuitytė, V. Socialinio statuso įtaka pirmosios šeimos kūrimui Lietuvoje. *Filosofija. Sociologija*. 2004b. Nr. 2, p. 46–51.
8. Giddens, A. Class structure and Class Consciousness. Cambridge: Polity Press, 1982.
9. Giddens, A. Social theory and modern sociology. Cambridge: Polity Press, 1987.
10. Kalmijn, M. Assortive mating by cultural and economic occupational status. *American Journal of Sociology*. 1994. 100, p. 422–452.
11. Kiernan, K. E. Partnership behaviour in Europe: Recent trends and issues. Coleman D. (ed.) *Europe's Population in the 1990s*. Oxford: Oxford University Press. 1996, p. 62–91.
12. Klijzing, F. K. H. A Method for the simultaneous estimation of parallel processes in the human life course. *Studia Demograficzne*. 1992. No. 3(105), p. 111–124.
13. Lesthaeghe, R. On the Social Control of Human Reproduction. *Population and Development Review*. 1980. Vol. 6(4), p. 527–548.
14. Lesthaeghe, R. On Theory Development: Application to the Study of Family Formation. *Population and Development Review*. 1998. Vol. 24(1), p. 1–14.
15. Lesthaeghe, R.; Moors, G. Recent Trends in Fertility and Household Formation in the Industrialized World. *Review of Population and Social Policy*. 2000. No. 9, p. 121–170.

16. Manting, D. Dynamics in Marriage and Cohabitation. An Inter-Temporal, Life Course Analysis of First Union Formation and Dissolution. Amsterdam: Thesis Publishers, 1994.
17. Marcinkevičienė, D. Vedusiųjų visuomenė. Santuoka ir skyrybos. Vilnius: Vaga, 1999.
18. Mitrikas, A. A. Šeimos vertybių pokyčiai pastaruosiu dešimtmečiu. *Filosofija. Sociologija*. 2000. Nr. 4., p. 66–73.
19. Saukienė, I. Seimas pritarė, jog vieniša motina su vaiku nėra šeima, 2008 <www.delfi.lt> [žiūrėta 2008-06-30].
20. Stankūnienė, V.; Baublytė, M. Lietuvos šeimos ir gimstamumo tyrimas. Standartinės lentelės ir pagrindiniai tyrimo duomenys. Vilnius: LFSI, 1996.
21. Oppenheimer, V. K. A theory of marriage timing. *American Journal of Sociology*. 1988. 94, p. 563–591.
22. Vaškevičius, A. Bažnyčios vadovai susirūpinę Lietuvos šeimų likimu. *Lietuvos rytas*, 2007 m. kovo 20 d. Nr. 64, p. 4.
23. White, L. Determinants of divorce: A review of research in the eighties. *Journal of marriage and the Family*. 1990. 52, p. 904–912.
24. Willekens, F. J. Understanding the interdependence between parallel careers. Siegers J. J., de Jong-Gierveld J., van Imhoff E. (eds.) *Female Labour Market Behaviour and Fertility: A Retention-Choice Approach*. Berlin: Springer, 1991.

THE STRATEGIES OF MATRIMONIAL BEHAVIOUR IN CONTEMPORARY LITHUANIA: REFLECTION IN THE MEDIA

Vida Česnuitytė

Mykolas Romeris University

Summary

The aim of the article is to describe the strategies of the matrimonial behaviour and its trends in contemporary Lithuania. The central research object is the partnership behaviour. The hypotheses were formulated following P. Bourdieu's theories on *habitus* and capitals. Qualitative analysis of 44 articles from two Lithuanian journals and one daily showed that registered marriage still is the basic family formation strategy in the country. Alternative models of family formation usually are practised in particular situations during the life course and are not internalized as *habitus*. The most conservative advocates of traditional family model are: (1) communities of villages and small towns, where social control of *natural order* is applied to a lesser degree only for older people and for people who choose an alternative family model after divorce; (2) the men from the middle and the higher social strata, who most often hold an attitude that registered marriage is indispensable and children have to grow in full families. Initiators and promoters of the new family models are: (1) young people, especially from the middle and the higher social strata who pursue careers outside Lithuania or travel abroad frequently; (2) youth who seek career in Lithuania; (3) women from the higher social strata whose matrimonial behaviour is dictated not so much by their own choice but rather by *subconscious rationality*, which arises from the intersection of demographic-social asymmetry in the society and internalized traditional value sets, as well as the remaining strict social control.

Keywords: family formation model, marriage, cohabitation, social strata, social status, *habitus*.